

Marksizm ve Demokrasi*

Richard Wolff

Çeviri: Cem Kamözüt

Demokrasi ve Marksizm arasındaki tarihsel ilişki, bir dizi döngüyü açığa çıkarmıştır (Miliband, 1977: 74). Bazen Marksizm, kendi amacını, geniş anlamıyla demokrasinin gerçekleştirilmesi olarak vurgulamıştır. Başka zamanlarda Marksizmin itkisi daha çok demokrasinin çağdaş biçimlerini ve demokrasi hareketlerini burjuva olarak, dolayısıyla da kapsam ve içerik bakımından kökten ve kabul edilemez biçimde sınırlı bularak eleştirmek olmuştur.¹ Dahası Marksistler, Marksistlerin demokrasiyi nasıl tanımlayıp ona nasıl bağlanmaları gerektiği konusunda kendi aralarında tartışmış ve karşıt konumlar almışlardır (Williams, 1976: 82-7). Marx'ın kendisi, sıklıkla demokratlar olarak adlandırdığı politikacıların güçlü eleştirileri sayesinde, radikal demokratlıktan komünistliğe doğru kişisel bir dönüşüm geçirmiştir. Örneğin onun 1850 tarihli “Komünist Lig Merkez Komitesinde Yapılan Konuşma”da (*Address of the Central Committee of the Communist League*) ve 1851-2'deki *Louis Napolyon'un 18. Brumaire*'inde olduğu gibi.²

Daha sonraki Marksistler, demokrasi ve demokratlara ilişkin olarak kendi aralarında ayrıştılar. Önemli sayıda Marksist, demokrasiyi kuramsal olarak benimsedi ve demokratları politik müttefik olarak gördü. Aslında bazı yeni “post-Marksistler”, Marksizm yerine “radikal demokrasi”ye bağlılıklarını duyurdular (Laclau ve Mouffe, 1985; 1987). Başka Marksistler, işçileri devrimci sınıf projelerinden saptırarak sosyalizm ve komünizme geçişi engelleyen bir hareketin un-

* Yazının alındığı kaynak: Wolff, R. (2000) “Marxism and Democracy”, *Rethinking Marxism*, 12(1), (Bahar), 112-122. Ayrıca, çeviriyi okuyup önerilerde bulunan Kenan Erçel'e teşekkür ederim.

1 Özellikle Lenin *Devlet ve Devrim*'de, Marx'ın *Gotha Programı'nın Eleştirisi* üzerine konuşurken şunları savlar: a) Bütün ya da tam bir demokrasinin önkoşulu Marksizmin projesi olan sınıfsızlıktır. b) Böyle tam bir demokrasiyi gerçekleştirmek aynı zamanda, “devletin sönmülmesine” karmaşık biçimde bağlı bir kavram olan “demokrasinin sönmülmesi”nin başlangıcıdır (bakınız Marx, 1933: 31, 47, 58, 104-5). Ayrıca demokrasi ile Marksizmin ilişkisini tartışan “reform” ve “devrim” karşıtlığı üzerine oluşmuş geniş literatüre de bakınız (Mercer, 1980). Demokrasiyi kurmaya ya da güçlendirmeye yönelik “reformlar”ın, Marksistlerin “reform”un ötesine “devrim”e geçmele-

rini sağlayacak araçlar olarak işlev gördükleri yönünde bir görüş vardır. Karşıt görüşte demokrasi, zorunlu olarak ya da öncelikle kapitalist hegemonyayı dengeleyen bir unsur olarak işlev görmektedir. Marx, Engels ve Lenin'in demokrasi, kapitalizm ve Marksizm arasındaki ilişkileri nasıl anladıklarına ilişkin en kapsamlı, yalın ve iyi belgelenmiş tartışma olarak gördüğüm Moore'un (1957) az bilinen, değeri bilinmemiş ve pek kullanılmayan çalışmasına minnettarım.

2 Bu metinlerdeki ilgili bölümler için bakınız Marx (1971: 110-9 ve 271-2). Ayrıca bkz. Moore (1957: 84-113), Avineri (1971: 34-8) ve Ri-azanov (1973: 88).

3 Burada "özel" sözcüğünü kullanmamın nedeni, Marksizmin pek çok farklı duruşu içerdiğini anımsatmaktır. Ben böyle bir duruşu savunuyorum. Ancak diğerlerinin de "gerçek" Marksizmler olmadıklarını söylemiyorum. Marksizm büyük ölçüde, güzellik ve doğruluk gibi bakanın gözlerine ve kavramsal çerçevesine bağlıdır.

4 Burada Marx'ın (*Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nde [1972] olduğu gibi) sınıfsız toplumu ve onunla birlikte sivil toplumun aşılmasını getirecek "gerçek demokra-

surları olarak demokrasiyi ve demokratları dışladılar (Mercer, 1980). Marx; yaşamı boyunca konumunu (çoğunlukla tek bir yöne doğru) değiştirirken pek çok Marksist, karşıt konumlardan hangisinin çoğunluğa hükmettiğine bağlı olarak kâh ilk görüşe kâh diğerine savruldu. Yakın zamanda çıkmış bir çalışmanın sonuç bölümünde dendiği gibi, "Marx'ın mirası üzerine dünya çapında süren tartışma bugün artık büyük ölçüde onun demokrasi ile olan belirsiz ilişkisine yönelmiştir" (Meister, 1990: 99).

Doğu Avrupa sosyalizmlerinin çöküşü, Marksistlerin 1945'ten itibaren başlayan demokrasi ve demokratları şevkle benimseme doğrultusundaki yönelime ivme kazandırdı; örneğin çöküşe, yetersiz demokrasinin neden olduğu görüşü ifade edildi (Kotz ve Weir, 1997). Kanımca yazık ki bu tartışmalar ve salınımlar, Marx'ın demokrasi eleştirisinin sınıf özgüllüğünü büyük ölçüde kaçırdılar; dolayısıyla Marksizm (Marksistler) ve demokrasi (demokratlar) arasında farklılıklara da saygıyı içeren bir ittifak fırsatını da kaçırdılar.

Burada ortaya koymak istediğim özel Marksist duruş, her iki uç konumun da uygun olmaması nedeniyle bu salınımlardan kaçınmayı amaçlıyor.³ Bu nedenle—Marksistlerin kendilerini demokrasiden uzak tutması ve demokratların geçmişte yaptıkları gibi—bir başka döngü için tartışmıyorum. Bunun yerine Marksistler kendi olumladıkları demokrasi türü ile çoğu demokratın günümüzde (geçmişte olduğu gibi) olumladıkları çok farklı türlerdeki demokrasiler arasına kesin bir ayırım koymalıdır. Avineri'nin belirttiği gibi, "sınıf farklarını ortadan kaldırmayı" gerektiren "gerçek demokrasi" ile bunu gerektirmeyen "biçimsel", "radikal", "politik" ve "Jacoben" demokrasi türlerini ayırırken Marx da benzer bir şey yapıyordu (Avineri, 1971: 34-8. 47). Dahası, Marx'ın ayrımları gerçek demokrasiyi, önkoşul olarak sınıfsızlığı bekleyen uzak bir ideal olarak kurguluyormuş gibi görünmek zorunda değildir. Örneğin ben Marx'ın ayrımlarını, demokratlar ile Marksistler arasında bir ittifakın temelini ve ölçütlerini sunduğu şekilde yorumlayacağım.

Marksizmin demokrasiye ayırt edici yaklaşımı (ve dolayısıyla katkısı), demokratik karar alma süreçlerinin nesnelere odaklanması: Demokrasinin ilgilerinin "ne" olduğuna.⁴ Tek başına bu, Marksizmi demokrasiye ilişkin başka pek çok yaklaşımdan ayırır. Bu yaklaşımların çoğu demokrasinin "nasıl"ını vurgular: örneğin işleyişi dolaylı ve temsili olabilir mi, yoksa doğrudan ve aracsız

mı olmalıdır? “Nasıl” demokratları, böyle seçenekler üzerinde tartışır ve bazen bunlara ilişkin konumları nedeniyle birbirlerinin gerçek demokratlar olmadıklarını ilan ederler. Diğer demokratlar, demokrasinin “kim”ini tartışırlar: Herkesi kapsamalı mıdır, yoksa bir demokrasiye toplumun yalnızca bazı bireyleri mi katılabilir? İkinci durumda tartışma, demokratik kolektif karar alma sürecine katılma yeterliliğini neyin belirleyeceği üzerine odaklanır; örneğin yaş, cinsiyet, ırk, servet, eğitim, vb. gibi.⁵ Marksistler bu tartışmalara katıldıysalar da, onların demokrasiye bir kavram ve toplumsal hareket olarak özel katkıları, demokrasinin “nasıl”ına ve “kim”ine ilişkin önermelerde değildir.

Benim Marksizm yorumuma/anlayışıma göre onun ayırt edici odağı, öncelikle demokratik olarak kararlaştırılacak olanın *ne* olduğu üzerinedir. Ancak Marksizmin “ne” üzerine görüşlerini betimlemeden önce, “ne” ile ilgili olanların yalnızca demokrasiye Marksçı yaklaşımlar olmadığını da teslim etmem gerek. *Tüm* yaklaşımlar dolaylı biçimde ya da açıkça, herhangi bir toplulukta demokratik olarak kararlaştırılacak olanın ne olduğuna ilişkin bir konum alır (bunun açıkça yapıldığı örnekler için bkz. Dahl, 1985; Ellerman, 1990). Bunun nedeni uygulamaya yönelik kaçınılmaz bir sorunda yatmaktadır: Herhangi bir toplulukta kolektif karar almanın muhtemel nesnelere sonsuz bir liste oluşturur (uzamsal konum, nüfus artışı, akrabalık sistemleri, dinsel uygulamalar, ne üretileceği, ürünlerin nasıl dağıtılacağı, politik yaşamın nasıl düzenleneceği, sınıf yapıları, sanatsal dışavurumlar ve daha pek çokları). (Herhangi bir tanıma göre) demokratik olsun ya da olmasın kolektif karar almayı içeren herhangi bir toplumda zaman, enerji ve yerin uygulamalı sınırlılıkları, bu tür bir karar almanın sonsuz muhtemel nesnelere arasından seçim yapmayı gerektirir. Herhangi bir tarihsel dönemde, bunların yalnızca görece küçük bir kısmı fiilen bu nesnelere olabilecektir.⁶ Demokrasi üzerine yapılan tartışmalara Marksizmin ayırt edici katkısı onun, demokratik karar verme sürecinin fiili nesnelere arasına neyin neden katılacağına ilişkin açık ve eleştirel savıdır.

Demokrasi ve Sınıf

Her durumda, herhangi bir toplumda karar almanın bazı muhtemel nesnelere güncel nesnelere dönüşürken, diğerleri yalnızca gizli kalırlar. Örneğin, aynı zamanda demokrat da olan feministler, demokrasiye katkılarının (ve vaatlerinin) kendi topluluklarında toplumsal cinsiyet ilişkilerini demokratik karar alma-

si”den söz ettiği erken dönem tartışmalarıyla ilgilenmiyorum. Benim savım için asıl önemli olan; Marx’ın ve Marksistlerin, yaşamlarını etkileyen koşullar üzerinde alınacak kolektif kararlara katılabilmek için toplumun bireyleri arasında iktidarın eşit dağıtımını olarak demokrasinin biçimindeki egemen anlayışlarla ilişkisidir. Bu anlayışlardaki üç kilit boyut, kimin bu tür üyeler olarak sayılacağı, bu eşit iktidarın kullanımının ne kadar prosedürsel olacağı ve tam olarak hangi nesnelere (koşullar) üzerinde kullanılacağıdır.

⁵ Norberto Bobbio demokrasiyi kim ve nasıl terimlerine göre yalın biçimde tanımlar; “kolektif karar almada *kimin* yetkili olduğunu ve hangi *prosedürlerin* kullanılacağını belirleyen (birincil ya da temel) bir dizi kural” olarak betimlemiştir (1988: 24, özgün vurgular).

⁶ Bu seçim sürecinin diğer yanı seçilmemiş, dolayısıyla kolektif olmayan (örneğin birey, aile, kabile) ve/veya demokratik olmayan (örneğin diktatörlük, oligarşi) biçimde kararlaştırılmış nesnelere işaret eder.

- 7 Örneğin feminist (veya ırkçılık karşıtı) demokratlar; toplumsal cinsiyete (veya ırka) dayalı işbölümünün ve gelir dağılımının, demokratik karar almanın nesnelere durumuna getirilmesini talep edebilirler.
- 8 Başka bir yerde de belirttiğim gibi (Resnick ve Wolff, 1986; 1987) kimi kuramcılar bazen bu farklı formülasyonların bir kaçını benimserler ve aynı zamanda bunları bileşik sınıf tanımlarında bütünleştirebilirler.

nın nesnesi durumuna getirmeyi öncelikli kıldığını vurgulayabilirler.⁷ Aynı zamanda demokrat olan ırkçılık karşıtları da benzer biçimde ırk ilişkilerini demokratik karar almanın güncel nesnelere olarak kurmaya odaklanabilirler. Bu tür feministler ve ırkçılık karşıtları demokrasiye bağlılıklarını (nasıl ve kim konularındaki görüşleri ne olursa olsun) demokratik karar almanın *nesiyle* ayrılmaz biçimde ilişkilendireceklerdir. Toplumsal cinsiyet ve ırk ilişkilerinin, bu tür karar almanın yalnızca fiilyata dönüşmemiş salt muhtemel nesnelere olarak kalmalarını pekalâ reddedebilirler.

Benim savduğum Marksist konum, demokrasiye yönelik olarak paralel bir konum alır ama odağında sınıf vardır. Amaç, sınıfı ve sınıf değişimini demokratik karar almanın fiili nesnesi yapmaktır. Marksizmin demokrasi tartışmalarına öncelikli ve en önemli katkısı, demokratik karar alma ile karşılaştırılacak nesnelere listesine sınıf yapılarını koyma talebi ve savlarıdır. Dolayısıyla böylesi Marksist demokratlar, sınıf yapılarını bu listenin dışında tutan demokratik hareketleri benimsemeyi reddedebilirler. Böyle bir reddiye; *sınıf terimleriyle*, burjuva ve Marksçı demokrasi arasındaki ayrımı teslim edecek ve somut olarak belirleyecektir.

Marksizmin demokrasiye katkısının, gündemine sınıfı oturtması olduğunu söylemek, sınıfın anlamının özgülleştirilmesini gerektirir. Marksizm kuramda ve uygulamada pek çok farklı ve uzlaşmaz sınıf kavramının bir arada bulunduğu uzun ve tartışma dolu bir tarihe sahip olduğu için bu zorunludur. Bu tartışmaları başka yerde sunmuş olduğumdan (Resnick ve Wolff, 1986; 1987) burada kısa tutacağım. Burada anlatmak istediğim Marksçı sınıf kavramı; mülk sahipliğine, toplumdaki iktidar dağılımına ya da belirli insan gruplarının bilincine atıfla *tanımlanmamaktadır*. Daha çok, artık emeğe göre—daha ayrıntılı söylenirse, artık emeğin veya onun ürünlerinin üretim ve dağıtım süreçlerine göre—tanımlanmaktadır.

Dolayısıyla Marx'ın yenilikçi sınıf kavramının bu yorumu; sınıfları, sahip olunan servete göre (zengin-fakir çatışması) algılayan diğer yorumlardan ayrılır. Benzer biçimde artık emek yaklaşımı, kimin yetkeye sahip olduğu (güçlü-güçsüz çatışması) ya da sınıfları, hangi toplumsal grubun diğerleri karşısında sınıf bilincine vardığına göre değerlendirenlerden de ayrılır.⁸ Bir analizcinin toplum hakkında düşünmek için bu farklı sınıf kavram(lar)ından hangisini kullandığı, ulaşacağı sonucu biçimlendirecektir. Varlıklı insanlar güce veya bir sınıf olarak kendi bilinçlerine sahip olmayabilirler, gücü olanlar varlıklı olmayabilirler,

bir sınıf olarak kendi bilinçlerine varmış olanlar varlık veya güçten yoksun olabilirler, vb.⁹ Sınıfın farklı kavramsallaştırmaları, farklı Marksizmlere (yorumlarına), dolayısıyla Marksizmin demokrasiyle ilişkisinin farklı anlayışlarına karşılık gelecek ve katkıda bulunacaktır. Benim yorumuma göre Marx açıkça sınıfa ilişkin mülkiyet, güç ve bilinç kavramlarıyla ilgilenmiş ve bunları bizzat kullanmış olmakla beraber, artık emeğe odaklanan yeni ve farklı bir sınıf kavramını da önermiştir. Artık emek kavramı aracılığıyla özgün bir toplumsal çözümleme ve sınıf dönüşümü projesi üretmiştir. Demokrasi ve Marksizm hakkında benim savım, sınıfa ilişkin bu artık emek kavramı üzerinde kurulmaktadır.

Sınıf ve Artık Emek

Marx'ın ayırt edici katkısı, diğerlerinin göz ardı ettiği üç toplumsal süreç kümesine dikkatini yöneltmesiydi. Bunlar; artık emeğin üretimi, el konulması ve dağıtımıdır.¹⁰ Marx, bütün toplumlarda emekleriyle doğayı dönüştürmeye girişmiş alt nüfus gruplarının bulunduğunu savlamıştır. Bu emeğin üretiminin bir kısmı—“gerekli” emekleriyle elde edilen “gerekli ürün”leri—bu emekçiler tarafından tüketilir. Ne var ki bu emekçiler gerekli emekten fazlasını sunduklarından gerekli üründen de fazlasını üretirler. Çevirilerde söz konusu Marksist “fazla”, “artık” olarak bilinir olmuştur.¹¹ Toplular, bu artığa el koyma konusunda farklı yollar (yani böyle artıkları kimin alacağını belirleyen farklı mekanizmalar) sergilerler. Son olarak, artığa el koyanlar onun kısımlarını başkalarına dağıtırlar. Üç sınıf sürecinin—artığın üretimi, el konulması ve dağıtımının—bileşimi, Marx'ın sınıf yapısı olarak adlandırdığı şeyi oluşturur.

Kapital'in üç cildi boyunca Marx, Avrupa tarihinin nasıl bir-birleriyle etkileşen (kapitalist, feodal ve başka türden) sınıf yapılarına önemli biçimde bağlı olduğunu göstermiştir. Kapitalizm ona göre modern Avrupa'daki yaygın (ama yegane denemeyecek) sınıf yapısı olduğu için çağdaşlarına, dönemlerinin toplumsal adaletsizliğinin kısmen kapitalist sınıf yapısının (artık emeğin kapitalist örgütlenmesinin) ürünü olduğunu göstermeyi amaçladı. Kapitalist sınıf yapısını anlamaları ve *bunun dönüşümünü onların toplumsal değişim gündemlerine açıkça sokmak* için diğer analizcilerin, özellikle de müttefik olarak gördüğü toplumsal eleştirmen ve radikallerin yanılğalarını düzeltmeye çalıştı.

Marx'ın bu yorumundan hareketle Marksistlerin bir demokratik hareketten beklentilerinin, demokratik karar almanın nes-

9 Marksistlerin ve başkalarının da sıklıkla yaptıkları gibi, sınıfın “emek süreciyle benzer biçimde ilişkilendirilmiş bir grup insan” (Roemer, 1988: 5) olduğunu söylemek hiçbir şeyi çözmez. İnsanlar; bir biçimiyle sahipler, başka bir biçimiyle çeşitli güçleri kullananlar olarak, daha başka bir biçimde bilinçliliklerine göre, daha da başka bir biçimde artık emeğe göre, vb. emek süreciyle “ilişkilendirirler”. Roemer'inki gibi ifadeler sanki bütün terimler çelişkisiz bir dolguyla birleştirilmiş gibi farklılıkları tek bir bileşik tanıma indirerek sınıfı özgülleştirmek—sınıfın, sınıf analizinin ve sınıf politikasının ne demek olduğuna ilişkin bir konum almaktan—kaçar.

10 Bununla birlikte Marx, daha önce de artık sorununa değinmiş ancak bunları uygun biçimde geliştirememiş öncüllerine karşı entelektüel borcunu belirtir. Onlarla arasındaki farklar, *Artık Değer Kuramları* adlı çok ciltli eserinde geliştirilmiştir.

11 Marx, Almanca'da “fazla” anlamına gelen *mehr* sözcüğünü kullanmıştı ama (çoklu ve belirsiz anlamı nedeniyle) daha sorunlu olan bir terim, “artık” benimsendi ve burada da o kullanıldı.

12 Kuşkusuz Marksistler bu nesnelere destekleyebilirler, ancak bunlar başkaları için birincil olmaları karşın Marksistler için ikincildirler. Benzer biçimde, Marksistler için birincil olan da başkaları için ikincildir. Farklı birincil ve ikincil nesnelere olan farklı unsurları açıkça uzlaştıran bir demokratik hareket, bu yazıda anlatıldığı anlamda, Marksistleri de içerebilecektir. Marksistleri bu biçimde içermeyi reddeden bir demokratik hareket yine de Marksistlerden koşullu destek görebilir ancak bu, bu yazının sınırlarını aşan farklı ve taktik bir konudur.

13 Diskin ve Sandler (1993: 43), Laclau ve Mouffe'un (1985) radikal demokrasisine bu tür bir karşı çıkış önerirler. Laclau ve Mouffe'a yönelik ilişkili ama farklı eleştiriler için ayrıca bkz. Wood (1986) ve Resch (1992).

neleri arasında sınıf yapılarının—artık emek anlamında—açıkça içerilmesi ola geldiği ortaya çıkar. Dolayısıyla eğer bir demokratik hareketin amaçları toplumsal zenginliğin dağıtımıyla (mülkiyetiyle) ve/veya siyasal iktidarın dağıtımıyla ve/veya popüler bilincin örgütlenmesiyle sınırlıysa bu, yukarıda belirlenen Marksist amaçlarla *uyuşmayacaktır*.¹² Örneğin devlet ve özel mülkiyet karşıtlığını demokratik karar almanın nesnesi yapmaya uğraşan ama bunu sınıf—artık değer in örgütlenme biçimleri—için yapmayan demokratik hareketler, böylelikle Marksist sınıf gündemini reddederler. Bu, artık emek bağlamında sınıfı yadsırken siyasal iktidarın toplumsal dağıtımını (örneğin seçme hakkı) ya da bilincin kültürel oluşumunu (örneğin eğitim) demokratikleştirmeye yönelen hareketler için de geçerlidir. Demokratik hareketler, yalnızca toplumun sınıf yapılarını (artık emeğin örgütlenişi ve onun meyvelerinin dağıtılışının belirli biçimlerini) demokratik karar almanın güncel nesnelere arasına almaya yöneldikleri ölçüde, burada demokratik projeye ayırt edici Marksist katkı olarak anılan şeyi içermiş olurlar.

Çelişkiler

Marksistler de feministler ve ırkçılık karşıtları gibi şu olası çelişkiyle karşılaşır. Belirli bir demokratik hareket, demokratik karar almanın halihazır nesnelereinden feministler, ırkçılık karşıtları ve Marksistlerin öncelikli gördüğü nesnelere demokrasiye *nele*lerinden dışlarken, demokrasiye *nasılları* ve *kimlerine* odaklanıyor olabilir. Bu durumda ne yapmalıdır? Bu demokratik hareketin ortaya çıktığı toplum cinsiyetçi ve ırkçı ise feministler ve ırkçılık karşıtlarının bu tür bir hareketle önerilen demokrasiye kuvvetle eleştirmeleri anlaşılacaktır. Anamlı bir biçimde böylesi bir demokratik hareketin, yandaşlarının düşüncelerini ve davranışlarını bu tür adaletsizliklerden uzaklaştırarak cinsiyetçiliği ve ırkçılığı koruduğunu hatta güçlendirdiğini savlayabilirler. Bu tür bir hareketin politik anlamda düşmanları olduğunu açıklayabilirler. Bu, bir ideal olarak demokrasiye ya da onun belirli sistemlerde somutlaşmasına (demokrasiye nasıl örgütlendiğine [doğrudan veya dolaylı] ya da demokratik etkinliğe kimin katılacağına [tüm insanlar veya bazıları]) topyekün bir karşı çıkış anlamına gelmez. Daha çok bu, demokrasiye *nesi* üzerine bir anlaşmazlık oluşturacaktır; demokratik karar almanın muhtemel nesnelere arasına nelerin katıldığı veya dışlandığına ilişkin bir anlaşmazlık.¹³

Burada geliştirilen Marksist konum da benzer gerekçeler su-

nar. Marx, küçük burjuva demokratik hareketine karşı çıkarken kanımca doğrudan ya da katılımcı demokratik karar alma anlayışlarını değil, daha çok artık emek anlamında sınıfı toplumsal değişimin popüler gündeminden uzak tutmaktaki suç ortaklığını eleştirmeyi hedeflemişti (bakınız Marx, 1933: 45-7). Marksçı artık emek anlamında sınıfı dönüştürme projesiyle ilgilenmeyen bir demokrasi geliştiriyorlardı. Böyle hareketlerin, seçme hakkı, [siyasal kapasiteyi] güçlendirme, refahın yeniden dağıtımı, doğrudan seçimler, geri çağırma, halk oylaması ve benzerleri üzerinde odaklanması, ona ciddi biçimde yanlış görünüyordu. Bunun nedeni tam olarak artık emeğin farklı (özellikle de komünist) düzenlenişini baskılayıcı ve böylece bunların, demokratik karar vermenin, tartışmanın ve toplumsal değişimin açıkça konusu olmasını engelleyen sonuçları olmasıydı.¹⁴

Artık emek bağlamında sınıfa odaklanan Marksistler (kısmen yalnızca bu baskılamayı kırmak için), bu baskılamayla kasıtlı ve ya değil, bilerek veya bilmeyerek uzlaşan demokrasi hareketleriyle karşı karşıya gelirler. Bu tür hareketler, belirtildiği gibi geçmişte Marksist eleştirilere neden olmuştu; Rusya ve İngiliz Milletler Topluluğu'ndan çıkan ama ötesine de taşan Ekonomi ve Demokrasi hareketinde olduğu gibi (Buzgalin, 1992) bugün de neredeyse her yerde Marksistlerin karşısına çıkmaktadır. Marksistler, bu tür demokratik hareketler ile onların demokrasi tanım ve görüşlerini, onları politik anlamda düşman ilan edecek derecede eleştirmişlerdir. Marx bunu kendi zamanında yapmıştır. Bence bugün değişmiş koşullara uyarlanarak yinelenmesi uygundur.

Bu tür bir eleştiriye örnek olarak, Sovyetler Birliği'nin tarihini ele alabiliriz. 1917'den sonraki ilk yıllarda demokratik karar alma sürecine insan kitleleri ilk kez katıldı. Bolşevikler o dönem için (ve bizler için de) ibret verici radikal biçimlerde demokrasinin *nasılını* ve *kimini* değiştirdiler. Demokratikleştirilmiş karar almanın *nesini* de değiştirdiler: Varlık dağıtımı, iktidar dağıtımı, kültürel dışavurum ve başka pek çokları bir süre için demokratik karar almanın fiili nesnelere oldu. Bu demokrasinin daha sonra nasıl daraltılıp ardından da ortadan kaldırıldığının trajik tarihi (Stalin'in adıyla özdeşleşen bir tarih) burada tekrarını gerektirmeyecek kadar iyi biliniyor.

Ne var ki Sovyetler Birliği tarihine artık emek eksenli bir sınıf kavramıyla bakan Marksist bir yaklaşım, az ya da çok demokratik evrelerin her ikisinin de eleştirilmesini gerektirir. Bu eleştiri-

14 Komünist sınıf yapısı ile anlatmak istediğimiz, bir artığı kolektif olarak üreten emekçilerin onun kolektif el koyucuları olduğu bir yapıdır. Dolayısıyla onlar, kendi artıklarını alır ve dağıtırlar (Resnick ve Wolff, 1988).

15 Birbirine bağımlı etkinliklerdeki üretimin örgütlenişi, bu etkinlikler içindeki artık emeğin nasıl üretildiği ve ona nasıl el konulduğundan ayrı bir konudur. Kapitalist girişim gibi komünist girişimin de (aslında herhangi başka bir sınıf yapısındaki girişimin de) pazarlar, planlama veya başka mekanizmalarla düzenlenmesi gerekecektir. Kapitalist sınıf yapıları, bu tür eşgüdüm (yoğunlaşma, merkezileşme, tekel, oligopol, karteller, devlet müdahaleleri, vb.) içinde kendi özel sorunlarını, çelişkilerini ve değişimlerini sergiler. Komünist sınıf yapıları farklı sorunlar, çelişkiler ve değişimler getirecektir. Komünist girişimler arasındaki eşgüdüm sorunlarının başka sınıf yapıları içindeki girişimlerden daha çözümsüz olduğunu varsaymak için hiçbir neden (ya da tarihsel dayanak) yoktur.

16 Yayına hazırlanmakta olan Sovyetler Birliği'nin sınıf tarihi üzerine bir kitapta Resnick ve Wolff, 1929'dan sonraki Sovyet tarımının komünist sınıf yapılarıyla kolektif çiftlikleri kapsadığını göstermektedir. Dolayısıyla Sovyet tarihindeki bir başka ironi de komünist sınıf süreçlerinin ilk olarak tarımda ortaya

ri, her iki evrenin de endüstri içinde artık emeğin örgütlenişinin göz ardı edilmesi ve endüstriyel sınıf yapısının dönüştürülmemesi konusundaki ortaklıklarına işaret eder.

Ne 1917 devriminin hemen ardından gelen ne de daha sonraki Sovyet iktidarları, devlet sanayiinin girişimleri içindeki artık emeğin örgütlenmesini demokratik ya da başka türden bir karar almanın açık nesnesine dönüştürmüştür (Resnick ve Wolff, 1994). Marx sömürüyü; artık emeğin, üreticilerinin aynı zamanda onun kolektif el koyucuları olmadığı bir örgütlenme biçimi olarak tanımlamıştı. Bolşevikler, sömürünün kökünü kurutmayı aslî bir yükümlülük olarak görmüşlerdi. Dolayısıyla, beklenirdi ki, endüstriyel teşebbüsler içindeki artık emeğin, komünist bir biçimde yeniden yapılandırılmasına dair muhtelif konularda resmi teşvik gören bir tartışma ve demokratik karar alma olsun; ve bu yeniden örgütlenme sayesinde söz konusu teşebbüslerde, artığı üreten endüstriyel emekçiler ona kolektif bir biçimde el koyup bu artığı bizzat dağıtsın.¹⁵

Ancak ne böyle bir tartışma ne de devletin sınıai girişimleri içinde böylesi bir sınıf dönüşümü gerçekleşmiştir. Marx'ın, Sovyet önderleri arasındaki hakim yorumu, kapitalizmden komünizme geçişi farklı anlıyordu: esas olarak mülkiyet (özel sektörden devlete) ve iktidar (pazardan devlet planlamasına) temelinde. Sınıai girişimlerdeki artık emeğin örgütlenişinin ikincil bir sorun olması bile nadiren söz konusuydu; bu konu genellikle tartışma ve politikadan tamamıyla çıkmıştı. Gerek Stalin öncesi görece demokratik dönemde gerekse sonrasında, artık emeğin örgütleniş anlamında sınıf konusu tartışma ve politikanın nesnelere arasında değildi; Sovyetler Birliği'ndeki endüstriyel değişimin gündeminde yoktu.¹⁶ Ruccio (1984; 1986) benzer bir sonucu ortaya koymuştur, (varolan fiziksel girdiyle, fiziksel çıktıyı en çoklaştırmaya dayalı) teknik yaklaşımıyla Sovyetler Birliği'ndeki merkezi planlama da artık emek olarak sınıf konusunu yadsımıştır.

Marx'ın yerleşik Sovyet yorumunda kapitalizmden sosyalizme ve komünizme geçiş; endüstriyel varlığın özelden devlet mülkiyetine değişimini, devletin ekonomik planlamasının gücü yanında pazarın ikincil kılınmasını, işçilerin politik partisinin yanında devlet gücünün ikincil kılınmasını, sağlık, eğitim ve barınma olanaklarının evrenselleştirilmesini, işçilerin kültürünün ve bilincinin geliştirilmesini ve benzerlerini gerektirir. Endüstriyel artık emeğin yeniden düzenlenmesi yerine bunlar, "sınıf değişimleri"

olarak anlaşılmaktaydı.¹⁷ Belki de endüstriyel etkinliklerde sürmekte olan sömürüye duyarlılığıyla Lenin (1961: 696), Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerini "devlet kapitalizmi"nin bir örneği olarak adlandırma cesaretini gösterdi (Moore, 1957: 30). Ardılları basitçe, kapitalizmin (dolayısıyla sömürüye dayalı sınıf ilişkilerinin) ortadan bütünüyle kalktığını ve yerine sosyalizmin geldiğini ilan ederek, artık emek anlamında sınıf konusunu kapattılar. Bu ilana dayanarak sonraki Sovyet önderleri, artık emeğin sınıfsal düzenlenişine ilişkin Sovyetler Birliği'ndeki her tür tartışma ya da davranışı gereksiz, ilgisiz veya Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanlığın kanıtı olarak gördüler. Komünizm giderek daha yoğun bir şekilde Sovyetler'in amacıyla özdeşleşti ve belirsiz, fütürist terimlerle yeteneğe göre üretim ve gereksinime göre dağıtım olarak tanımlandı. Bu biçimiyle de artık emeğin toplumsal örgütleniş konusunu gizlemeye yardım etti.¹⁸

Marksizm, Sınıf ve Demokrasi

Sınıf, demokratik karar almanın fiili nesnesi durumuna gelecek olsaydı bu, artık emeğe dair çeşitli sosyal düzenlemelerin tartışılması, değerlendirilmesi ve aralarından birinin seçilmesi anlamına gelirdi (Cullenberg, 1992). Bunlarla, geçmişteki ve günümüzdeki deneyimlerin gücü ve zayıflıkları, tarihsel ve kuramsal araştırma, yaygın eğitim, popüler tartışma ve uygulamalı deneyimleme konusuna dönüşür. Sömürücü ve sömürücü olmayan sınıf yapılarının karşıtlığının karmaşık toplumsal etkileri tüm boyutlarıyla aydınlatılırdı.

Sınıf, demokratik karar almanın nesnesine dönüştüğü ölçüde onunla doğrudan ilişkili sorular da benzer biçimde böyle nesnelere dönüşür. Sınıf demokrasisi, bir toplum için (komünist, kapitalist, feodal ya da başkası) artık emeğin çeşitli örgütlenişlerinden birinin seçilmesinden fazlasını içerir. Demokratik karar alma ile kararlaştırılacak ilişkili sorular arasında şunlar da bulunur:

Farklı sınıf yapıları birlikte varolabilir mi? Eğer öyle ise hangi sınıf yapıları hangi endüstriler, bölgeler, vb. içinde ve hangi oranlarda birlikte varolacaklar?

(Birlikte) varolan sınıf yapıları içinde hangi birey ya da gruplar sırasıyla artığın üreticileri, el koyucuları ve dağıtımından pay alanlar olma konumunda bulunacaklar? Yaşamları boyunca farklı konumlarda mı bulunacaklar?

Komünist sınıf yapıları içinde artığın üreticisi olmayanlar (dolayısıyla el koyucusu ve dağıtıcısı da olmayanlar), ne kadar artığın üretileceğinin ve bundan kimin ne kadar pay alacağını demokratik olarak

çıkmış olmasıdır. Dahası Sovyet devletinin kolektif çiftliklerde üretilen artık üzerindeki hak iddiaları, ayakta kalmalarını güçleştirdi ve böylece kolektif çiftçileri kendi bölgelerine odaklanmaya yöneltti (bkz. Resnick ve Wolff, 1994).

17 Benim de büyük ölçüde yaptığım gibi, bu diğer değişimler, yapılmaya çalışılmamış ya da başlanmamış endüstriyel artık emeğin sömürgeci düzenlenişinin değiştirilmesini görmezden gelmeyi gerektirmeden ya da bu sonuca ulaşmadan, sevinçle karşılanabilir. Aslında yayına hazırlanmakta olan (16. dipnotta belirtilen) eser, endüstriyel sömürünün sürmesinin bu başka değişikliklerin çoğunun altını oyduğu savlanmakta.

19 Marx'ın sözleriyle "... bir demokrat kendisini sınıf çatışmalarının üzerine yükseltilmiş olarak düşer" (1971: 271-2). Benzer düşüncelerle Engels, demok-rasi "kavram"ını kullananlara ilişkin şöyle yazar: "Bu kavram, Demos her değiştiğinde değişir ve böylece bizi bir adım öteye götürmez" (Marx ve Engels n.d.: 445).

20 Burada ele alınmayan şey diğer yüzüdür: Herhangi bir sınıf yapısının içeriği nasıl her zaman, artığın ya da onun meyvelerinin üretimi, el konması ve dağıtımında kim, nasıl ve ne kadar'a toplumun karar vereceği (demokratik ya da başka türlü) bir politik süreci barındırır.

kararlaştırılmasına nasıl katılacaklar?

Bir toplumun sınıf yapılarının değiştirilmesi sorununu demokratik karar almanın konusu yapmak için hangi mekanizmalara gereksinim duyulacaktır?

Sonuçta sınıf, karar alma gündemine alındığında, her toplumun bazı sınıf yapılarını kutsayan ve diğerlerinden korkan geçmişi nasıl dengelenecek?

Marksistler seslerini genel ve soyut bir biçimde demokrasinin desteğine yönelttiklerinde, Marksizmin demokrasiye ve demokratik hareketlere sunabileceği katkı ortadan kalkmıştır.¹⁹ Benzer biçimde Marksizm ve demokrasi arasındaki ilişki, demokrasinin hem kapitalizmin kararlılığını hem de sosyalizm için savaşımı güçlendirdiği anlamında "belirsiz" olduğu gerekçesiyle uygun biçimde ele alınamaz (bkz. Jessop, 1980). Mesela soyut destek gibi bir sav; demokrasiyi, burada vurgulandığı gibi demokrasinin tam da içeriğinin merkezi konu olduğunu yadsıyarak hepimizin aynı biçimde tanımladığı bir araç durumuna getirir. Bir yandan burada yorumlandığı biçimiyle Marksizm, sınıf ya da artık emeğin ekonomik örgütlenmesi ile ilgili demokrasinin, siyaset ve iktidarın toplumsal dağıtımı ile ilgili olduğu doğrudur. Öte yandan buiki farklı toplumsal süreç kümesi, birbirinin oluşturulmasına yardım eder. Dolayısıyla demokrasinin içeriği bir sınıf unsuru barındırır.²⁰ Demokrasiyi benimseyen Marksistler; kolektif, sömürgeci olmayan sınıf yapısını da benimsediklerinden demokrasileri, bir sınıf unsuru barındırır. Buna karşılık sınıf, demokratik bir sistem ya da hareketin karar alma gündeminden açıkça çıkarıldığında bu dışlama, yalnızca varolan sınıf yapılarının sürdürülmesine yarayabilir. Marksistlerin, bu tür demokrasileri ve destekleyen hareketleri eleştirme hakkı ve zorunluluğu vardır.■

Yazar, Carole Biewener ve Antonio Callari'nin yazımın daha önceki halini okuyarak sundukları yararlı yorumlarına teşekkür eder.

Kaynakça

- Avineri, S. (1971) *The social and political thought of Karl Marx*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bobbio, N. (1988) *The future of democracy: A defense of the rules of the game*, çev. R. Griffith, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Buzgalin, A. (1992) *Economy and democracy: "Third course"*, Moskova: Economic Democracy.
- Cullenberg, S. (1992) "Socialism's burden: Toward a "thin" definition of socialism", *Rethinking Marxism*, 5(2): 64-83.
- Dahl, R. A. (1985) *A preface to economic democracy*, Berkeley: University of California Press.
- Diskin, J. ve B. Sandler (1993) "Essentialism and the economy in the post-Marxist imaginary: Reopening the sutures", *Rethinking Marxism*, 6(3): 28-48.
- Ellerman, D. (1990) *The democratic worker-owned firm: A new model for the East and West*, Boston: Unwin Hyman.
- Jessop, B. (1980) "The political indeterminacy of democracy", A. Hunt (der.) *Marxism and democracy* içinde, 55-80. Londra: Lawrence and Wishart.
- Kotz, D. ve F. Weir (1997) *Revolution from above: The demise of the Soviet system*, New York: Routledge.
- Laclau, E. ve C. Mouffe (1985) *Hegemony and the socialist strategy*, Londra: Verso Press.
- (1987) "Post-Marxism without apologies", *New Left Review*, No: 166, (Kasım-Aralık), 79-106.
- Lenin, V. I. (1934) *The state and revolution*, Londra: Martin Lawrence.
- (1961) *Selected works. Vol. 3*, Moskova: Foreign Languages Publishing House.
- Marx, K. (1933) *Critique of the Gotha programme: With appendices by F. Engels and V. I. Lenin*. New York: International Publishers.
- (1971) *On revolution*, S. K. Padover (haz.). New York: McGraw-Hill.
- (1972) *Critique of Hegel's "Philosophy of right" by Karl Marx*, çev. A. Jolin ve J. O'Malley, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marx, K. ve F. Engels. n. d. *Selected correspondence*, Moskova: Foreign Languages Publishing House.
- Meister, R. (1990) *Political identity: thinking through Marx*, Oxford: Basil Blackwell.
- Mercer, C. (1980) "Revolutions, reforms or reformulations? Marxist discourse on democracy", A. Hunt (der.) *Marxism and democracy* içinde, 101-38. Londra: Lawrence and Wishart.
- Miliband, R. (1977) *Marxism and politics*, Oxford: Oxford University Press.
- Moore, S. W. (1957) *The critique of capitalist democracy: An introduction to the theory of the state in Marx, Engels, and Lenin*, New York: Paine-Whitman Publishers.
- Resch, R. P. (1992) *Althusser and the renewal of Marxist social theory*, Berkeley: University of California Press.
- Resnick, S. ve R. Wolff (1986) "What are class analysis?", P. Zarembka (der.), *Research in political economy* içinde, vol. 9, 1-32. Greenwich, Conn.: JAI Press.
- (1987) *Knowledge and class: A Marxian critique of political economy*, Chicago: University of Chicago Press.
- (1988) "Communism: Between class and classless", *Rethinking Marxism*, 1(1): 14-48.
- (1994) "Between state and private capitalism: What was Soviet 'socialism'?", *Rethinking Marxism*, 7(1): 9-30.

Riazanov, D (1973) *Karl Marx and Friedrich Engels: An introduction to their lives and work*. çev. J. Kunitz, New York: Montly Review Press.

Roemer, J. (1988) *Free to lose: An introduction to Marxist political philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ruccio, D. F. (1984) *Optimal planning theory and theories of socialist planning*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Massachusetts at Amherst.

——— (1986) "Planning and class in transitional societies", P. Zarembka (der.) Research in political economy içinde, vol. 9, 235-52. Greenwich, Conn.: JAI Press.

Williams, R. (1976) *Keywords: A vocabulary of culture and society*, New York: Oxford University Press.

Wood, E. M. (1986) *The retreat from class*, Londra: Verso.